

réveil-'oefening' (152) berust op een foutieve interpretatie van gegevens. Heringa moest van oefeningen weinig hebben; het gaat hier om de beurt die Van der Hoeven in 1829 waarnam in de Dom.

J. Vree

J.L. van Essen, H.D. Morton, *Guillaume Groen van Prinsterer, Selected Studies*, Wedge Publishing Foundation, Jordan Station (Ontario, Canada) 1990, 118 blz. Paperback, f 22,50.

Deze bundel bevat een vertaling van vier studies van de eerste auteur, met een inleiding en een eigen bijdrage aan het slot van de tweede. Deze is getiteld: 'A Christian Heroism: Elements of the Style of Guillaume Groen van Prinsterer' en geeft voor wie Groen kennen en waarderen een alleraardigste karakteristiek van de stijl van zijn geschriften. De eerste bijdrage van mevrouw Van Essen is een bewerking van haar 'Groen van Prinsterer en zijn geschiedbeschuwing', *Bijbel en Wetenschap* (orgaan van de Evangelische Hogeschool te Amersfoort), 4/23, jan. 1979, 13-28; de tweede die van een door haar gegeven college uit 1983 onder de titel: 'The struggle for Freedom of Education in the Netherlands in the Nineteenth Century'; de derde die van 'Groen's gedragslijn in zijn strijd voor de vrijheid van onderwijs', *Uitleg* 462, 19 mei 1976, 17-21, en de vierde die van 'Gods hand in de geschiedenis', *Bijbel en Wetenschap* 9/66, maart 1984, 14-21. Gezien de langdurige en intensieve omgang van mevrouw Van Essen met de arbeid van Groen is het niet te verwonderen dat zij daarover een schat van inzicht presenteert. De voor het begrip hiervan vereiste voorkennis is evenwel niet gering; het wekt verbazing dat voor een zo opgezette publicatie een markt in Canada en de Verenigde Staten aanwezig wordt geacht. Inhoudelijk valt er intussen veel te prijzen en zeer weinig aan te merken. Deze recensent voelt zich echter wel bijzonder uitgedaagd, en wel op twee niveaus: Allereerst is het voor hem de vraag of Groen wel zo zonder voorbehoud als de auteur doet ingelijfd kan worden bij degenen die Gods hand in de geschiedenis zo direkt menen te kunnen aanwijzen. In elk geval lijkt het hem riskant Groen als kroongetuige te laten optreden in een hedendaags intern-gereformeerd debat over deze problematiek. Het tweede niveau is meer wijsgerig-theologisch: de manier waarop de auteur met het begrip 'secondary causes' omgaat doet de vraag rijzen of zij wel voldoende vertrouwd is met het denken over de relatie tussen 'Auctor primus' en 'causae secundae': Wat doet Gods hand (voor hen die in zijn bestiering en onderhouding van al het geschapene geloven) in wezen in de geschiedenis? Zover ik zie sta